

החוויה הכי חזקה בעולם - לא פחות

(עימות תרבותי עם כוח המדמה)

נתבקשתי לכתוב על ההתמודדות עם התרבות העכשווית. לאחר התלבטות קלה נעתרתי לא מתוך ידע רב או פיתרון ברור, אלא מתוך סקרנות. מתוך תחושה "ילדותית" שצריך להיות נועזים ככל שהמציאות מתפרצת ותובעת מאתנו תשובות. לצערי אינני אוחז באף קצה של חוט. אינני רב וגם אינני איש תרבות. ואולי משום שאני נמצא בתווך אוכל לומר משהו. זכיתי להיות שותף לצוות רענן וצמא לשינויים במכינה הקדם-צבאית בבית רימון, ומתוך ההתרחשות שם אנסה בהמשך קצת לשתף.

א. תמונת מצב

את המציאות דומני שאין צורך לתאר. מעט התמימות שעוד היתה קיימת לפני עשרים שנה בתרבות הכללית נשחקה עד תום. נערים ומבוגרים נגרסים עד דק תחת שיניהם המאסיביות של מכונות התקשורת והפנטזיה. הכול קופצני ומהיר, חושני ונגיש, צבעוני ומפתה. החוויה היא שם המשחק, ובכדי להגיע אליה הכול, אבל הכול, מותר.

התגובה הטבעית של יושבי בית המדרש היא זעקה מרה מהולה בחוסר אונים. טובי בנינו מטשטשים את תודעתם מגיל צעיר ומאבדים את היכולת להשכיל ולהעמיק. כמובן, במקביל עדיין ישנה עדנה בעולם הישיבות (שלאחר גיל שמונה עשרה) ושאר מסגרות הלימוד; אך אין ספק שירידת הדורות ניכרת ומדירה שינה מן המחנכים והמלמדים. הסממנים התרבותיים כל כך גסים ובוטים, עד שאי אפשר שלא למאוס בהם – הלבוש, המסיבות, הפרסומות, הבורות, הגסות, הפרימיטיביות וההשתעבדות. מה יהיה? האם לזאת פיללנו?

אם ניתן לסכם את התגובה, כפי שהיא נשקפת בעיניו של הנער הממוצע, זו תגובה ההודפת את התרבות או לפחות מנסה להדוף אותה. עולם הדמיון והחוויה, הריגושים והחושים נשלל והוא מעוטר בכינויים שונים – החל מ'נמוך' ו'שטחי' וכלה ב'סטרא אחרא' ו'עבודה זרה'. ומה אותו נער יעשה עכשיו לאחר שעולמו החיצוני-פנימי נשלל?! הגיבורים שבהם יצליחו לבנות מחדש עולם קדוש וסטרילי (אולם לא ברור עד כמה חומות התודעה שלהם יספיקו לחסום את שטף האינפורמציה המגיע מכל עבר), ומי שקצת פחות גיבור יפתח שניות שבמקרה הטוב נשמעת כך: הכיף והחוויה נמצאים שם, מעבר להרי החושך. זה אמנם אסור אבל זה קונה אותי. המוסר והתורה, ובעצם א-להים, נמצאים כאן בעולם נקי, נקי ומשמעם.

השניות הזאת ממשיכה ללכת עם האדם כל ימי חייו ובדרך כלל מכריעה את הבחור הדתי-לאומי לכיוון הנאה. כמה אפשר להיות צודק וחיוור? כמה אפשר לסבול ולראות איך כל הסביבה מתענגת בתענוגים ואני גוזר על עצמי נזירות משונה?

ב. השיבה אל החוויה

לכאורה אין מה לעשות. אי אפשר לנסות ולהלחם בגיבורי התרבות ועמם בקצב ובגירוי של הטלוויזיה. אי אפשר להוזיל את התורה משום שלא קונים אותה. יכול להיות, ועדיין נדמה לי שבמצב הקיים כמעט ואין ברירה לנסות. יש לכך גם נימוקים אמיתיים.

בפסקה מפורסמת באורות (ישראל ותחייתו פרק יז), מצייר הרב קוק במכחול דק את המעבר הדרסטי שהתרבות עושה מן השכל אל החוויה¹. את הטיעון מחליף הדימוי, את הפילוסוף מחליף האמן, ובעיקר האמת עוברת מן האובייקטיביות הטהורה אל הסובייקטיביות של החוויה. ברוב שלבי אותה פסקה מתאר הרב קוק את המדרון החלקלק שאליו מוביל אותו כיוון תרבותי, אולם רגע לפני ההתרסקות הסופית, הוא "שובר את ההגה חזק" וממריא השמימה:

אמנם כל זה הוא יסוד עצה מרחוק, עצת ד' היא להשלים את כוח המדמה, מפני שהוא בסיס בריא לרוח העליון שיופיע עליו. ומתוך העליונות של התפיסה הרוחנית שקדמה בישראל הוכרח כוח המדמה להתמוגג; מה שגרם חלישות לאחירת רוח הקודש העליון, שעתידי לבוא על ידי מלכא משיחא. על כן מתבסס כעת רוח המדמה עד שייגמר בכל תיאורו, ואז יהיה כסא נכון ושלם לרוח ד' העליון ויוכשר לקבל אור רוח הקודש עליו, שהוא רוח ד' "רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ד'".

סופו של אותו תהליך הוא השראת רוחו של מלך המשיח, לא פחות. כיצד קורה ההיפוך? כיצד הדמיון הגס, המוריד את האדם ואת דעתו לרמה החושנית והפראית, המביא להפקרות ומתירנות, הוא בעצם כיסא לרוח המשיחית העליונה?! מן המילים המועטות קשה להבין, אולם ברור שהרב קוק רואה בחזרת הדמיון שיבה אל הבריאות האנושית המקורית שבלעדיה לא יכולות לשוב לעם ישראל ההשראה והנבואה.

ננסה לדלות מבארו של הרב קוק את סימני הבריאות שבדמיון ולהבין במה ייחודיותו לעומת השכל, ונעיין ב'קבצים מכתב יד קדשו' (ח"א, פנקס בוויסק, סי' מב):

ההפסד היחיד גדול שבא על ידי המתחכמים מעולם, הוא שאינם מכירים כמה האדם צריך לפתח את כוח דמיונו שיהיה מכוון לנוכח הטוב, וכי אף על פי שכולנו חכמים מכל מקום הננו בני אדם, אחוזים בשליטת כוח הדמיון עלינו, וזהו חלק עיקרי במציאותינו, וחינו המוסריים והחומריים ברובם נעוצים ביסוד הכוח המדמה הבא מכוחן של שטחיות החושים... ורק בהשלמת החשבון עמו כראוי אפשר לעלות על טהרת השכל.

החזרה לדמיון היא בעצם החזרה אל האנושיות. החיים בתוך חומר הם חיים שעיקרם דמיון ורגש. השכל יכול להתבונן ולחקור, להגדיר ולהסיק, אולם אם אין קישור חזק אל החוויה הוא הופך להיות שכל קר, מנוכר ומנותק. זה כל כך פשוט, כך שכמעט אי אפשר להסביר את זה. איפה מרכז החיים שלנו? היכן מתעוררים הבכי והצחוק? היכן המציאות מבחינתנו? בכוח המדמה. מעתה אמור – נפילת השכל ועליית הדמיון הם תוצאה של השיבה אל החיים. באופן לא מקרי היא מתרחשת במקביל לסיום הגלות הישראלית. העולם כמו חוזר להרגיש.

גם בפסקה זו חותם הרב קוק באותה נוסחה: בלי השלמת הדמיון אי אפשר לעלות אל השכל הטהור. רק על בסיס רגשי ערני ופעיל יוכל השכל להרים את האישיות. או יותר מכך: רק על

¹ לאורך המאמר לא הבחנתי בין 'מדמה', 'דמיון', 'רגש', ו'תחושה'. כמובן שיש מה לדייק ולהבדיל בין המושגים, אולם כרגע נדמה לי שעדיף להשאיר את העמימות על מנת לתפוס את מלוא רוחב המושג 'חוויה'.

בסיס חוויה בריאה ויציבה השכל מסוגל להבין נכון. הדמיון הוא הרגליים של השכל, וכשהוא צולע השכל הופך למופשט וחסר יכולת להבין את המציאות לאשורה. כשהדמיון חולה השכל מחשב חישובים רבים אך רובם חשבונות של סרק, כיוון שנקודת ההתייחסות אל המציאות הממשית – המדמה – פגומה וחלשה. במצב כזה גם השכל רוצה להנהיג את המציאות הוא לא יצליח בכך. הוא יבנה בניינים נאים הפורחים באוויר שאי אפשר יהיה לגור בהם.

בהקשר הזה, אפשר לומר, שדורנו הוא 'עקבתא דמשיחא' – כלומר העקב הדורכת על הארץ של הרוח המשיחית. הדמיון מחזיר את השכל אל היצרים והאינטרסים, אל אוצר התחושות, אל התסיסה והעושר שבחיים. כאשר הבסיס הזה שלם אפשר להתחיל לתקן את החיים. כל עוד התחושות והרגשות אינם קיימים במלוא עוזם, אין אפשרות לטפל בהם ולעודן אותם. כשכוח המדמה נדחק לפינה מפני הדומיננטיות השכלתנית, נדחקים עמו גם כל השדים שבמרתפי הנפש. הפריצה וההשתלטות של החוויה מציפה מחדש את הקיום האנושי על כל מרכיביו ומחייבת את האדם להתייחס אליו. כבר אי אפשר להתכחש לתאוה או לגאוה, כבר אין מה להתדיין אם ראוי שהאדם יתייחס אל הגוף והחומר. המדמה מותח את עולם הרוח כלפי מטה ומחייב אותו לרדת עד הבשר. זו בעצם השאיפה המשיחית החפצה להפך את המר למתוק ואת החושך לאור, וממילא העקב של החוויה 'מושך' ומקרב את המשיח.

זו בחינה אחת של המדמה כבסיס לרוח העליון – כאמצעי לכך שהרוחניות תשכון בתוך המציאות ותתקן אותה. אולם ישנה גם בחינה אחרת, השייכת לאופי הלא-רציונאלי של המדמה. הגישה השכלית להשגת האמת תוקפת את האמת על ידי ההוכחה. הניתוח, השיטתיות הלוגית וגזירת המסקנות מובילים אל האמת. כוח המדמה עובד אחרת. הוא מנסה "להרגיש" את האמת. הוא נע על מרחב פתוח יותר, שבו נמצאים האסוציאציות, הרגשות הפנימיים ועוד 'חיות נפש' אחרות. המדמה למעשה סודק ושובר את הדרך הלוגית הסלולה ומציע דרך "מעורפלת" יותר, יצירתית ואישית. הפנטזיה של הארי פוטר ובניו מפחידה בגלל סכנת הניתוק מהריאליזם ומאיך גם משמחת משום שהיא מאפשרת היחלצות מהקירות הצרים של הרציונליות אל מחוזות אחרים של כמיהה וחזון הנמצאים בנפש האדם. המדמה מגמיש את המחשבה ומשחרר אותה. הוא מנתק אותה מכבלי התבניות והנוקשות. יש בכך כמובן סכנה של הבל והזיות אולם יש בכך שני יתרונות נכבדים. שניים שהם אחד, ועל שניהם עומד מרן הרב זצ"ל.

1. בעולת ראייה (ח"ב עמ' רצ):

הדברים היותר נשגבים, אין כח בשום שכל המתעצם בדברים וצירופי מאמרים להכירם, הם יהיו נרגשים בעומק מצפון הנפש.

התפיסה של דקויות בעולם הרוחני היא הרגשה נפשית. ככל שהדבר נשגב ועמוק יותר, לשכל המגדיר אין יכולת מפגש עמו. כאן כבר נדרשת אינטואיציה ובינת הלב. קשה מאוד ללמד אותה מכיוון שהיא אינה עובדת על פי היסק לוגי רגיל (אף שאפשר להסביר את זה באופן שכלי). זו תחושה עדינה הדורשת רעננות רגשית. המדמה משיב את האדם אל אותם אזורים רוחניים שבממלכת הלב. הוא עוקר אותו מממלכת המוח המחושב ומנסה להקשיב למציאות באופן אחר – לקלוט את הדימוי המשתקף במציאות, לחוש את המנגינה של הדברים, להרגיש את המלך בריח של בגדיו.

2. ועוד, בשמונה קבצים (ב, קכה):

הספקנות מקומה בשכל, אבל הרגש יותר עמוק הוא, והוא עומד בוודאות. הלב רואה, הלב שומע.

השכל מסיק לעת עתה, אבל אף פעם אינו משוכנע עד הסוף. אולי מחר יבוא מודל מחשבתו חדש ויסביר אחרת. אולי זה רק חישוב. אולי, פשוט אולי. העמדה השכלית עומדת מבחוץ ומנסה להתבונן במדויק. הבעיה היא שכמה שהיא תהיה מדויקת היא עדיין עומדת בחוץ. השכנוע הפנימי, הוודאות, הלהט וההתמסרות הם תולדה של חוויה. קשה לתאר אותה משום שהיא נמצאת בשכבה עמוקה יותר בנפש, כמה חדרים פנימה אחרי חדרי הידע והאינטלקט. הנפש קולטת דרך מכלול של תחושות עדינות את האמת, והלב יודע. המדמה הוא ההכנה אל הנבואה משום שהוא מכשיר את הכלים שלה. הוא אוצר בתוכו את עוצמות החוויה ואת הכנות שבה, את 'טביעות העין' שמעבר לכללים ואת הצלילה לעולמות ש'מעבר'. הוא מרכז את האישיות אל ההקשבה העצמית והרגישות הדקה. ודאי שהדברים הללו אינם ניכרים במדמה המגושם השורר במסכינו, אבל גם זה אינו מפתיע. הקליפה קודמת לפרי. היא מגיעה לפניו וגם מסייעת להוצאתו לאור. לא לחינם נמצאים תחת כל עץ רענן (בעיקר במקום מושבנו בגליל) קוסמים, רואי הילות ומרפאים אלטרנטיביים שונים ומשונים. אפשר להוסיף לכך תופעות תרבותיות רחבות היקף כמו הנהייה אחרי תורות מזרחיות ומיסטיקה, וכמובן השימוש השכיח בסמים קלים וקשים. כולם מדמים. כולם מנסים לשבור את הקליפה ולחדור כבר אל הפרי. ועמוק-עמוק, במסתרים, נמצא הדמיון הנבואי, ומנסה, דרך כל התופעות הבוסריות והמכוערות, להתהוות.

ג. כיצד מדמין?

אחר הדברים האלה, הקורא המיושב, שהואיל בטובו לקרוא עד כאן, מן הסתם ירהר בלבו: "אכן תיאוריה מעניינת, אבל איך היא עוזר להתמודד עם המלחמות הכבדות באינטרנט, בפריצות, באלכוהול וברדידות?". עיקר המענה הוא השינוי השורשי – החוויה אינה מוקצה מחמת מיאוס, ואנחנו לא ניגשים אליה בתודעה של "בדיעבד שבדיעבד", כדי איכשהו להתאים את עצמנו לצרכים של הנוער. אנחנו בעצמנו מחפשים חוויה. אנחנו מכירים בכך שיש בתהליך התרבותי הזה, השם את הרגש והדמיון בקדמת הבמה, תביעה רוחנית מצדנו להחזיר את החוויה הביתה – אל המקדש. זה לא 'בגללם' אלא 'בגללנו', בגלל מה שה' מצמיח בתוכנו – צימאון לטעום כי טוב ה'. לא להבין ואפילו לא לראות או לשמוע, לטעום ממש. זה הופך את ההתמודדות למסקרנת ובעיקר משנה את יחסי הכוחות מדו-קרב לשאלה משותפת.

אנסה לרדת עוד יותר לסמטאות החיים. אעשה זאת דרך תיאור חלקי של מה שקורה אצלנו במכונה. כמובן, אינו דומה מקום למשנהו, ואינני בא לצייר מודל לתפארת. אלו רסיסי רעיונות הבאים להצביע על כיוון, הבאים לנסות למצוא את החיבור בין החוויה לאמונה. ואין צורך להזכיר את הפער בין החזון למציאות.

1. **תורה מתגלגלת.** ר' נתן הפך את התורות של ר' נחמן לתפילות. אפשר לנסות לגלגל את התורות לעוד הרבה גלגולי אנרגיה רוחניים. כך לדוגמה שיעור אינו נגמר כאשר הלימוד נפסק. מאוחר יותר אותו תוכן יעבור אצל התלמידים דרך הלב ואפילו הרגליים. אם לומדים על ענווה כיכולת להיחלץ מקירות הפרטיות ולראות את הטוב שיש בשני ואין בי, אז השיעור יתורגם באותו ערב לתרגיל קבוצתי שבו יהיה 'שוק תכונות' וכל אחד ינסה לזהות תכונות שהוא רוצה לקנות מהשני בעוד חברו יצטרך להחליט אילו תכונות הוא רוצה לקנות ממנו. במהלך לימוד כולל של התשובה כעמידה מול א-להים, הלימוד יעבור באיזשהו שלב לעמידה פיזית ביער מול

א-להים (או לישיבה בכיסא מול דמות א-להים דמיונית...). קיצורו של עניין: המחשבה נתונה באופן מעשי מאוד לחוליית הקישור בין המוח ללב.

2. **מי מפחד מחוויה?** גם אצלנו יש חוויה. יש ריקודים באקסטזה משולהבת בקבלת שבת ותנועה בסדנת גוף-נפש, יש השקטה והתבוננות בטיול מדבר, יש מוסיקה טובה, יש סלנג יהודי ובדיחות פנימיות, ובכלל יש הרבה שנינות ועקיצה והפוך על הפוך. למה לא? הקשר אל ה' צריך להיות מדובר ומושר, וצריכה להיות בו דרמה והתלהבות, צעקה ובכי. הוא צריך להיות עשיר וסוער. הבעיות הפנימיות מוצפות בדיבור משוחרר, מדברים על התחושות בלי להתנצל או לנסות לייפות. הכול משתדל להיות חד.

3. **החוויה הכי חזקה.** יותר מזה, השדר הוא לא "גם אנחנו מסוגלים לספק לכם חוויות" אלא "החוויה הכי גדולה נמצאת באזור של קרבת א-להים". לא קונים אותה בקלות. בוא תלמד. בוא תיכנס לראש וללב ואולי פעם תזכה להכיר ריגוש ברמה גבוהה. כאן מתבקש להציג עוד גלריה שלמה של רגשות שהאדם אינו פוגש בתרבות הנוכחית ושהעבודה הרוחנית מציעה לו: הקשבה עצמית, תמימות, יציבות פנימית, נקיות, חופש תמרון, דבקות מוחלטת, יצירה אותנטית, כנות, נתינה והתמסרות, הקשבה למציאות, התפעלות, רגישות, התחדשות עצמאית, אינטימיות, שלוה, אהבה עצמית, אמון, התפעמות, צימאון לנשגב ועוד ועוד. הכיוון הוא שכלל שהחוויה תעמיק היא תצליח יותר למצוא את מה שהחיפוש הכולל אחרי ריגושים מנסה להשיג – את העצמיות. לאט-לאט ובסמוי מן העין נעשית עבודת הבדלה בין חוויה חיצונית המפעילה בעוצמה אבל לא מדובבת את הלב לבין חוויה פנימית העולה ממעמקים וממלאה.

4. **לעולם ירגיז יצר הטוב על יצר הרע.** בהקשר הזה ההתמודדות עם התרבות הנוכחית אינה רק בכך שהיא טמאה אלא גם שהיא חוויה גרועה. חוויה סוג ג' שיותר מאשר היא מענגת היא מייסרת. חיקוי זול המתקלקל מהר. ה'סטרא' אחרא' אינו מצטייר כמפלצת אימתנית המאיימת לבלוע, אלא כצללית דהויה של ההנאה. כביכול לא צריך להתגבר על התאוה אלא להעיז להסתכל עליה בכנות. אז היא מאבדת את קסמה וחוזרת להיות 'צפרדע' אובססיבית ומכאנית. באופן קיצוני אפשר להרגיז את היצר הרע (רק מדי פעם) ולומר שחוטא הוא פשוט אחד שלא יודע ליהנות מהחיים...

5. **עבודה שבלב.** בהקשר של כוח המדמה עולה קרנה של התפילה. ובשביל להחזיר אותה אל הלב דרושים ניסיונות אמיצים כדי למצוא את הנקב הנכון. לעבוד על הכנה לתפילה היכולה לכלול התבוננות או הרפיה; לפתח את כוח הדמיון בקדושה – לצייר את ההתייחסות לא-להים, למצוא את הדימויים המעוררים תחושות רוחניות; לקרב את הנוכחות הא-להית לכדי חוויה פשוטה על ידי התבודדות, שפה דתית ודרכי חסידות שונות; ליצור סביבה תומכת להבעה רגשית בזמן התפילה; להיות מוכנים להשתולל רגשית עם החוויה הדתית.

ד. סיכון וסיכוי

החוויה כידוע גם משכרת ומשקרת. כאשר מעוררים את החוויה ואין מסיחים את הדעת ממנה ודאי שמסתכנים. הסכנות רבות ומגוונות. לא תמיד התלמיד ידע להבדיל בין חושך ואור ואז האמירה 'חוויה זה טוב' תיתן לו לגיטימציה לכל גחמותיו במסווה רוחני או מבלי להזדקק לכך. הוא גם עלול להתמכר אל החוויה שבתורה ולשכוח את הגבורה והמאמץ הנדרשים כדי לקנותה. אם ננסה לתת מילים לסכנה הקיומית המרחפת אפשר לנסח זאת כך: בסופו של דבר נגיע

לאותה הגברת בשינוי אדרת. היא אמנם תהיה עם מטפחת מאולצת על הראש אבל מה הועלנו בכך? המרנו ריגוש אחד באחר ופתאום נראה שהם די דומים...
אכן מדובר בסכנות שלא ניתן להקל בהן ראש, אולם לא ברור אם החלופה הקיימת מציבה אותנו עם פחות סכנות. בכל ניסיון רוחני יש סכנה ובאותה מידה שהעצמת החוויה הרוחנית עלולה לפגוע בתורה כך גם ההתעלמות מן החוויה יכולה לפגוע בתורה. לעניות דעתי במצב הקיים פשוט לא שואלים אותנו. נקודת האל-חזור כבר חלפה. ה'חוויה' כבר בפסגה והיא מקניטה אותנו בכך שאיננו מצליחים להכניס אותה להיכל ה'. התקווה הגדולה שהניסיון הזה מביא עמו היא שהנוסחה הראשונית שבה פתחתי, זו האומרת שהעונג נמצא בחילוניות העולצת והרצינות הכבדה נמצאת בחצרות ה' - תשתנה. זו יומרה גדולה אבל נדמה שהקב"ה כבר הכריע בשבילנו שאנחנו ראויים לצעוד בכיוונה. זה דורש סבלנות ואומץ, מוכנות להיפתח לעולמות שבדרך כלל היו מעבר לים, והרבה יצירתיות וכנות. זה דורש מהמלמדים לא פחות מהתלמידים. ובמקביל לדרישות, זה בונה עבודת ה' מסוג חדש, כזו שלא בורחת ולא מתנצלת. כזו שבשמחה לא בגלל שזה מצווה. נדמה לי שהדור הצעיר כבר מתחיל להרגיש אותה ואנחנו עדיין פוחדים. הוא רוצה שנראה לו שאמונה זו החוויה הכי חזקה בעולם, אבל אנחנו עדיין לא משוכנעים.